



# Tussen Lek en Merwe

Een autoroute van circa 55 km.



## De Alblasserwaard: land van water en molens

De kleine Zuid-Hollandse gemeente Alblasserdam is wereldwijd beroemd om een stuk UNESCO-Werelderfgoed: de negentien windmolens van Kinderdijk (die dus eigenlijk in Alblasserdam staan). De honderdduizenden, meest buitenlandse toeristen die hier jaarlijks een bezoek komen brengen doen dat niet in de laatste plaats vanwege het uitgesproken 'Hollandse' karakter. Wat is er Hollandser dan een windmolen, compleet met de rivieren, sloten, vaarten, dijken en weilanden die daar omheen liggen? Al die elementen zijn echter méér dan een toeristisch praatje en méér dan een cliché. Het landschap rond de molens en van de Alblasserwaard die zich ten oosten ervan uitstrekt, heeft wortels in de Middeleeuwen. De grenzen zijn getrokken door de graven van Holland, en het land en het waterbeheer zijn mede te danken aan hun bemoeienis. Maar het zijn natuurlijk vooral de bewoners geweest die de streek hebben gemaakt tot wat ze nu is.



## Van moeras naar weiland

Rond het begin van de jaartelling waren er nauwelijks bewoners in het gebied. Het bestond grotendeels uit moeras, waar zich grotere en kleinere stromen doorheen slingerden. Onder dit moeras gingen dikke pakketten klei en veen schuil, gevormd in tijden waarin de rivieren veel slib afzetten, of juist in lange perioden waarin de rivieren weinig actief waren en het moeras een kans kreeg te groeien. Overtollig water werd door veenstroompjes afgevoerd op de grotere rivieren, de voorlopers van de Lek en Merwede. De Alblas, de Giessen en de Goudriaan zijn de opvolgers van die veenstromen. Op de hogere oeverwallen van de rivieren konden mensen wonen en werken; het binnenland zelf was alleen toegankelijk per boot en werd door jagers, vissers en verkenner bezocht. Dat veranderde in de tijd van de graven van Holland, de eigenaars van veel van de 'woeste grond.'

Zij hadden er voordeel bij als die gronden in cultuur zouden worden gebracht en stimuleerden dat op alle mogelijke manieren.

Met de kennis van Friese boeren en Vlaamse monniken werden vanaf de 10de eeuw grote delen van het Hollands-Utrechtse veengebied omgezet in landbouwgrond. De rivieren en riviertjes waren daarbij de uitgangspunten. Op de oevers daarvan liggen dan ook de oudst bekende nederzettingen: Arkel, Hardinxveld, Langerak, Papendrecht en Sliedrecht worden al voor 1200 in bronnen genoemd.

Haaks op de oeverwallen groeven duizenden pioniers sloten het veen in, aangetrokken door de mogelijkheid een eigen stuk grond te krijgen. Het veen werd daardoor ontwaterd en geschikt voor akkerbouw. Omdat door de verdroging het veen oxideerde, kwam het maaiveld steeds lager en daardoor dichterbij het grondwater te liggen. De eerste ontginners konden dat niet weten, maar hun opvolgers kregen hier last mee. Zij moesten hun akkers omzetten in weilanden en overschakelen op veeteelt. Bovendien werd de afwatering van het gebied steeds moeilijker. Er ontstond een ingewikkeld systeem van dijken, weteringen en boezems, en later van windmolens en gemalen. Het bewoonbaar houden van het lage gebied is nog steeds een zorg voor bewoners en bestuurders.

De oudste verkavelingen zijn te herkennen aan de lange smalle percelen tussen sloten in. Parallel aan de ontginningsas lopen de tiendwegen, meestal veendijken die wat hoger liggen dan het omringende land. Langs de grote en kleine rivieren ontstond de kenmerkende lintbebouwing, die nog in veel dorpen herkenbaar is.



De oudste huizen en boerderijen staan meestal aan de voet van de dijk, jongere bebouwing staat er bovenop. Tegenwoordig liggen de 19de- en 20ste-eeuwse huizen soms weer lager op de dijk door de dijkverhogingen en -verzwaringen.

## Graven en dijken

De Hollandse graven hielden zich niet alleen bezig met de ontginningen, maar noodgedwongen ook met de waterbeheersing. Dit was in hun eigen belang: zonder collectief onderhoud zou het ontgonnen land weer verloren gaan. De beroemdste van alle Hollandse graven, Floris V, speelde in de Alblasserwaard een actieve rol. In 1277 nam hij het initiatief tot de aanleg van een aaneengesloten dijk rondom een groot deel van de Alblasserwaard.

Hij droeg de zorg ervoor op aan een dijkscollege, een voorganger van de latere Hoogheemraadschappen van de Nederwaard en de Overwaard. Tegenwoordig worden de waterhuishoudkundige zaken waargenomen door het Waterschap Rivierenlanden. De Zouwendijk/Bazeldijk is ook in de tijd van Floris V aangelegd. De functie van deze dijk langs de oostkant van de Alblasserwaard is om het water uit de oostelijk gelegen Vijfheerenlanden te weren. Dat gebied, genoemd naar vijf onafhankelijke adellijke heren, behoorde niet bij Holland en bleef een zelfstandige zone tussen Holland en Utrecht in. Uiteindelijk werd het bij (Zuid-)Holland gevoegd, om bij herindelingen in 2002 en 2019 aan de provincie Utrecht te worden toegevoegd. De graaf, gezworen tegenstander van Utrecht, zou zich omdraaien in zijn graf! Zijn Zouwendijk ligt nu in Utrecht.

De route volgt voor een groot deel de ringdijk uit 1277, al is die sindsdien natuurlijk vele malen verhoogd, verbreed en verzaard en we zijn dus af en toe in Utrecht en niet in Zuid-Holland.

Molen De Liefde aan de Lekdijk bij Streefkerk.





De Alblasserwaard wordt omsloten door de Lek in het noorden, de Noord in het westen, de Beneden Merwe in het zuiden.


De route volgt een groot deel van de omringdijk uit 1277 (in geel).

## De route begint in Gorinchem

De auto kun je parkeren op de Q-park bij het station. Vandaar loop je in 5 minuten naar de binnenstad. Sla daarvoor vanaf het parkeerterrein rechtsaf naar de Stationsweg en linksaf over de Lange Brug. Via de in het verlengde gelegen Korte Brug kom je in de Westwagenstraat. Daar sla je rechtsaf de Krijtstraat in. Links zie je de **Grote Kerk**.

De Grote Kerk is alleen op maandag van 9.30 tot 13.00 uur voor bezichtiging geopend.

Gorinchem is ontstaan aan de monding van de Linge als een boeren- en vissersnederzetting. Hoewel de stadsrechten pas in 1382 zijn verleend, zal Gorinchem al in de 13de eeuw als stad gefunctioneerd hebben.

 De **Grote Kerk** staat op de plaats waar in 1263 een kerk werd gewijd. Bij gevechten in 1813 van Franse Napoleontische troepen met Russische en Pruisische troepen raakte de kerk zwaar beschadigd. In 1844 werd ze, op de toren uit 1450 na, afgebroken. In de kerk staat een bijzonder stenen grafmonument uit de tijd van Floris V. Ridder Jan I van Arkel (gest. 1272) en zijn echtgenote Bertha van Ochten werden hier rond 1300 begraven. Jan I streed aan de zijde van Floris' vader Willem II tegen de opstandige West-Friezen.

Hij was ook de bouwheer van de burcht aan de Dalemse dijk. Een van zijn nazaten, Jan V, weigerde hulp aan de toenmalige graaf, waarna de 'Arkelse oorlogen' (1402-1412) uitbraken. De machtige Van Arkels joegen iedereen tegen zich in het harnas, waardoor Holland en Utrecht een tijd lang bondgenoten werden. De Van Arkels dolven uiteindelijk het onderspit. Heer Jan van Arkel bracht de rest van zijn

Het grafmonument uit circa 1300 van Jan I van Arkel en Bertha van Ochten.





leven in Hollandse gevangenschap door. Het land van de Van Arkels werd bij het graafschap Holland gevoegd en hun burcht aan de Dalemse dijk werd in 1412 afgebroken op bevel van de graaf van Holland. Er werd nu een grafelijk kasteel gebouwd. Dat is in 1578 afgebroken, maar lag in het zuidwesten, ter hoogte van de huidige Tolsteeg.

Wandel terug naar de parkeerplaats bij het station en volg vandaar per auto de Stationsweg in noordelijke richting. Bij de Concordiaweg rechtsaf, over de rotonde rechtdoor over de Lingebrug, neem de tweede afslag op de volgende rotonde. Volg de Spijksedijk en ga rechtsaf naar de Newtonweg en sla vervolgens linksaf naar de Spijksesteeg. Rij hier onder de snelweg door linksaf naar de Zuiderlingedijk. Volg deze weg de Linge over en blijf op de Zuiderlingedijk. Bij de T-kruising rechtsaf naar Kerkeind, die overgaat in de Schoolstraat en Dam. Steek de brug met het Merwedekanaal over naar de Stationsweg. Hou rechts aan op de y-splitsing. Je rijdt hier over de **Bazeldijk**. Dit is een deel van de **oude oostelijke ringdijk** van de Alblasserwaard. Blijf de weg volgen. Bij Meerkerk (Zederik) gaat de Bazeldijk over in de Gorinchemsestraat, en vervolgens in de Kerkstraat. Blijf die rechtdoor volgen. De Kerkstraat gaat over in de **Zouwendijk: de dijk tussen de Alblasserwaard en de Vijfheerenlanden**.

Niet ver ten noorden van Meerkerk ligt een 'wiel', een diep uitgesleten meertje dat achterbleef na een dijkdoorbraak in de 17de eeuw. De dijk is hier in een bocht om het wiel teruggelegd. Zo'n wiel kan door de kracht van het water zo diep geworden zijn dat het gat niet meer te dichten is; dan wordt de dijk er omheen gelegd. Er liggen meer wielen langs dijken in de Alblasserwaard. Vaak zijn het bijzondere, kleine natuurgebieden.

(Bron: <https://www.zuidhollandslandschap.nl/gebied/hoenderwiel>)

Sla na de tunnel onder de A27/E311 rechtsaf om de Zouwendijk te blijven volgen, die bij Sluis een bocht naar links maakt en dan de Lekdijk wordt.



Wilgen langs de Zouwendijk in het voorjaar.



Aan de lizzijde van de Zouwendijk heeft een van de bewoners een kleine wijngaard aangelegd.

Het Hoenderwiel, een tastbare herinnering aan de doorbraak van de 13de-eeuwse Diefdijk in de 17de eeuw.







Bovenaan de dijk staan een informatiebord en een auditieve informatiezuil over het Rampjaar 1672.

Onderaan de dijk zie je het voormalig Rijksstoomgemaal der Vijheerenlanden uit 1891.

Rij over de Lekdijk richting Ameide.

**Ameide** ligt aan de monding van de Broekse Stroom en is sinds 2019 deel van de provincie Utrecht, maar heeft lange tijd bij (Zuid-)Holland gehoord. Ameide heeft een turbulente geschiedenis van bestuurswisselingen. Vanwege haar strategische ligging werd er door de graven van Holland en de bisschop van Utrecht vaak gevochten om deze stad. Ameide kon zich daardoor lange tijd tamelijk zelfstandig gedragen als 'heerlijkheid'. Klein als het was, kreeg het in 1277 stadsrechten van Floris V van Holland, en de Hollandse invloed was toen duidelijk groter dan de Utrechtse.

Van dat middeleeuwse verleden is nu weinig meer te zien. Behalve dat de **kerk aan de Kerkstraat** een **13de-eeuwse romaanse toren** heeft, die graaf Floris nog gezien kan hebben. De oudste gebouwen in de huidige kern van Ameide dateren overwegend uit de 17de en 18de eeuw.



Het voormalige raadhuis uit 1642 staat op de dam in de Broekse Stroom. De buitenhaven lag achter het raadhuis en werd gedempt in 1820.

Rij verder over de Lekdijk naar Tienhoven.

In Tienhoven staat in een bocht van de Lekdijk een van oorsprong **Romaanse kerk** uit de 12de eeuw. De eerste kerk was een tufstenen zaalkerkje met vier vensters met een toren. Aan de zuid- en de westkant zijn nog delen van de tufstenen muur te zien van deze oudste kerk. De huidige kerk dateert uit de 14de en 15de eeuw. De 15de-eeuwse houten kap van het koor is een van de oudste van de Alblasserwaard.

Om de auto te parkeren rij je een stukje verder over de Lekdijk en sla je linksaf naar de Kweldam en parkeer daar in de straat.

Rij verder over de Lekdijk richting Nieuwpoort.

Vlak voor Nieuwpoort, in het plaatsje Langerak, ligt links het terrein waar **kasteel Langerak** stond.



De tufstenen muur aan de zuidzijde van de kerk in Tienhoven.



Om te parkeren rij je vanaf de Lekdijk, vlak na Langerak linksaf de Slotlaan in, met de bocht mee en parkeer daar in de Wouter van Langherakelaan.

Loop vanaf de parkeerplaats via de Kasteellaan (voetgangerspad) terug naar het kasteelterrein aan de Slotlaan.

De Heren Langerak worden voor het eerst genoemd in 1270. Het kasteel is gebouwd in de 13de eeuw en vele malen uitgebreid. In de 18de eeuw is het gesloopt, maar in het kasteelterrein is de loop van de kasteelgracht nog te herkennen.

Van vrijwel geen enkel van de vele kastelen in de Alblasserwaard is nog iets over!



Nieuwpoort.

De oude vestinggracht rondom Nieuwpoort op een kaart van Jacob van Deventer. Van de bocht linksom is nog een deel te zien in het huidige stratenpatroon.

**i** Hoewel **Nieuwpoort** nu een 17de-eeuws aanzicht heeft, is het al in 1270 aan de monding van een veenriviertje gesticht. Er werd een dam in dit riviertje gelegd, waardoor een buitenhaven en een binnenhaven ontstonden. Later is op de Dam het stadhuis gebouwd. Een deel van de buitenhaven werd overkluisd, waardoor een plein ontstond. In 1283 kreeg Nieuwpoort stadsrechten, in dit geval niet van de Hollandse graaf Floris V of van diens tegenspeler, de bisschop van Utrecht, maar van twee edelen: Arnout van Liesveld en Gijsbrecht van Langerak. De eerste was leenman van de graaf,

de tweede van de bisschop, zodat hier sprake was van een soort compromis. In de Arkelse oorlogen kreeg de stad het zwaar te verduren. Bijna drie eeuwen later werd het een vesting van de Hollandse Waterlinie.

Vlak ten zuiden van Nieuwpoort ter hoogte van de kruising Nieuwpoortseweg/Doodloop is nog een deel van de **verdedigingsgracht** van vóór 1283 te zien. Om op de Nieuwpoortseweg te komen rij je langs het stadhuis de Binnenhaven uit.

Vervolg de weg over de Lekdijk.

Vlak voor Groot Ammers linksaf, over het Liesveld.



**i** Aan het Liesveld liggen restanten van **kasteel Liesveld**. Vanaf de straat zie je de resten van ronde hoektorens, de omgrachting van het kasteel en een deel van het oude poortgebouw dat 'koetshuis' genoemd wordt. Het eigenlijke kasteel lag daarachter, richting de Lek. De bouwdatum



Kasteel Liesveld in 1731 (naar) Cornelis Pronk.



van het eerste kasteel is niet bekend, wel dat het in 1319 een Hollands leen wordt. Na de overstroming van 1740 is het afgebroken en het bouwmateriaal is gebruikt als versterking van de dijk.

Rij langs de begraafplaats over het Liesveld terug naar de dijk Gelkenes. Vervolg de route over de dijk, sla linksaf richting Streefkerk.

In Streefkerk kun je vanaf de dijk soms de **smalle percelen** zien, die nog teruggaan tot de tijd van de **ontginningen**.

Om een stukje van het populaire **Floris V-pad** te lopen, moet je vlak voorbij Streefkerk linksaf slaan en parkeren bij de sportvereniging (VV Streefkerk). De tiendweg die daar begint en naar het westen loopt, is het Floris V-pad (etappe 07).



De smalle percelen in Streefkerk zijn op deze luchtfoto heel goed te zien.

Op 800 m loopafstand kun je van do-za, 10-17 uur, koffie of thee drinken in de onderbouw van een voormalige wipmolen, De Koffiemolen.

Rij verder voorbij Streefkerk en sla linksaf over de Zijdedeweg.

De **Zijdedeweg** loopt over de **middeleeuwse dijk** die de **westelijke grens van de Alblasserwaard** vormt. Onderweg passeren we weer twee wielen, resten van oude dijkdoorbraken.

Vanaf de Zijdedeweg, 200 meter na de Heiweg, kun je een stuk lopen over een **oude tiendweg** die hier **Kooiwijk** heet; een smal dijkje met knotwilgen.

De Zijdedeweg (N481) vervolg je. Aan het einde rechts aanhouden. Vóór de brug weer rechts aanhouden naar de Noordzijde. Je rijdt nu door Oud-Alblas, een van de oudste dorpen van de Alblasserwaard.

Waar de weg rechtsaf overgaat in de Peperstraat, Kooiwijk en vervolgens Kortland, volg je een oude meander van de Alblas. Die omsluit de Polder Grote Nes. De volgende meander omsluit de Polder Souburgh.



Aan de overkant van de rivier ligt Oud-Alblas, een van de oudste dorpen van de Alblasserwaard. Aan de Noordzijde is een lint boerderijen te zien; de lage heuvels waarop sommige ervan staan, zijn aanzienlijk ouder dan de huidige bebouwing.





**i** **Souburgh** is een naam van een dorp bij Vlissingen. Hoe is die naam in de Alblasserwaard beland? Vast staat dat op 24 september 1280 ridder Diederik van Teijlingen, een belangrijk Hollands edelman, het ambacht Alblas heeft verkocht aan ridder Nicolaas van Souburgh. We mogen aannemen dat deze van Zeeuwse komaf was. In ieder geval was hij kapitaalkrachtig; de koopsom bedroeg achthonderd Hollandse ponden 'ende dat vat wiins', voegde heer Diederik aan de koopakte toe. Voor de zekerheid vroeg hij ook nog aan de hoogste autoriteit om de akte te bekrachtigen 'mitten seghele mijns heren Florens des graven van Holland'. Met deze goedkeuring van Floris V kon de nieuwe ambachtsheer gaan genieten van zijn bezit. Hij of een van zijn nakomelingen bouwde een kasteel op de punt van de polder, vlak tegen de Alblas aan. Daarvan rest alleen nog de vierkante gracht. Vanaf de weg is die niet te zien; alleen een 18de-eeuwse toegangspoort van het landhuis dat het kasteel ooit verving, laat zien dat hier vroeger voor-  
aanstaande personen in de polder woonden.



Alleen de 18de-eeuwse toegangspoort geeft aan dat hier ooit een landgoed lag.

In Alblasserdam de borden richting Dordrecht volgen.

Om bij Huis te Merwede te komen volg je vanaf de Merwedeburg (N3) de Merwedestraat naar de Kerkeplaat in industriegebied De Staart. Parkeer daar de auto en loop over het Heer Daniëlspad naar de ruïne van Huis te Merwede.

**i** **Huis te Merwede** is gebouwd tussen 1307 en 1335. Floris V, die in 1296 werd vermoord, heeft de bouw dus net niet meegemaakt. De bouwheer van het kasteel was mogelijk Nicolaas van Putten, een van Floris' trouwste aanhangers. In 1335 wordt zijn familie in ieder geval als eigenaar genoemd. De Van Puttens gaven het kasteel in leen aan de plaatselijke Van der Merwedes, waarvan verschillende mannelijke ver-  
tegenwoordigers de

Ruim twee eeuwen na de gevechtshandelingen schilderde Anthonie Otten van der Laen het eind van het beleg van Dordrecht in 1418. De Grote Kerk van Dordrecht is duidelijk te zien. Op de uiterste rechterbovenhoek is de westelijke punt van de Alblasserwaard te zien. De nog intacte toren van Huis te Merwede is rechts te zien, aan de kronkelende weg die langs de Merwede loopt.





naam Daniël droegen – vandaar het Heer Daniëlspad.

In 1418 belegerde gravin Jacoba van Beieren van Holland de stad Dordrecht, die in handen was van haar oom, Jan VI van Beieren. Met hem voerde ze strijd over wie de erfrechten bezat over het graafschap Holland. Jacoba's troepen namen Huis te Merwede in, maar konden Dordrecht niet veroveren. Uiteindelijk moest Jacoba wijken voor de Dordtenaren, die het kasteel grotendeels verwoestten. Zo zorgden ze voor een van de oudste kasteelruïnes van Nederland.



**De route eindigt hier.**

Het restant van de donjon van Huis te Merwede.



De Groothoofdspoor met rechts de plaquette die de mislukte belegering door de hertog van Brabant (de man van Jacoba van Beieren) van de stad in 1418 herdenkt.

Volg de weg terug naar de hoofdweg N3. Als je de oude binnenstad van Dordrecht wilt bezoeken, ga dan niet de N3 op, maar sla voor de oprit rechtsaf naar de Merwedestraat, rij daarna via de Prins Hendrikbrug naar de Oranjelaan. Op de Oranjelaan ga je rechtsaf naar de Noordendijk. Rechts ligt het Energiehuis met daarachter een parkeergarage. Vandaar is het 12 minuten lopen naar De Groot-hoofdspoor, de enige overgebleven stadspoort van Dordrecht, die is gebouwd in de 14de eeuw en werd verbouwd in 1618. Op deze plek komen de Oude Maas, de Noord en de Beneden Merwede samen; het drukt bevaren rivierenkruispunt van Europa, en een geweldig punt voor koffie of lunch.